

KOLDINGBOGEN

- ÅRSTAL:** 1988
- FORFATTER:** Edvard Køhrsen
- TITEL:** Undergrundsmysteriet i Harte
- KORT RESUME:** Amerikaneren Fred F. Ravlins salt- og olieboringer i Harte 1935 - 1937

Undergrundsmysteriet i Harte

Af Edvard Kørhsen

Hele Danmark havde i 1930'erne store forventninger til, at man kunne finde mineraler og især olie i undergrunden herhjemme. Allerede i 1932 foretog man de første boringer ved Sønderborg — dengang fordi en »ønske-kvist-mand« havde ment, at man ville finde salt cirka 250 meter nede. »Ønskekvisten« var meget brugt førhen, også til at lokalisere vand i undergrunden.

Den første boring ved Sønderborg nåede kun 481 meter ned, før man måtte stoppe uden fund af salt eller olie. Ved den anden boring nåede man ned i 541 meters dybde — heller ikke denne gang fandtes noget af betydning. Først herefter foretoges de såkaldte seismografiske målinger, og disse viste at kridtlaget overalt ved Sønderborg var over 1000 meter tykt, hvorfor boringerne blev helt opgivet.

Målingerne ved Harte viste, at kridtlaget her kun var cirka 700 m — så dette måtte være stedet, hvis der skulle findes olie herhjemme.

Fra politiker side var man klar med »Mineloven« allerede i 1932. Denne gav staten ejendomsretten til undergrunden — men der var åbnet mulighed for at give eneretsbevilling (koncession) til efterforskning og indvinding af råstoffer f.eks. salt mod en provision på mellem 4 og 7% af det indvundne beløb. I mineloven var også anført, at alle, som ønskede at bore på deres egen jord, mod visse økonomiske garantier, kunne gå igang. Ingen tillagde dengang dette nogen praktisk betydning, idet en boring godt kunne løbe op i 1 million kroner. Ved saltindvinding ville staten få 4% af omsætningen.

Allerede i 1929 påbegyndtes geologiske undersøgelser fra den tyske grænse til Vejle og på den vestlige side af Fyn. Det var den tyske geolog Professor Ebert, der foretog de magnetiske målinger, som påviste, at der var »fjeldområder« ved Harte og Vejen. Disse »fjeldområder« er opstået for mere end 200 millioner år siden som aflejringer efter »salt-søer«, der er forsvundet i takt med jordens udvikling og en varmeperiode på nogle millioner år.

Direktør Dr. phil. Victor Madsen, som var leder af Danmarks Geologiske Undersøgelser (DGU), satte for alvor gang i bestræbelserne for at foretage boringer ved Harte, idet han engagerede firmaet »Piepmeyer & Co.« til at foretage de første seismiske undersøgelser her i landet. Man startede ved Kolding fjord og fortsatte langs Kolding ådal — længe uden resultat. Først ved Hvilested Kro fik man øje på de karakteristiske »salttakker« på de fotografiske strimler fra jordskælvs-måleren. Disse seismiske målinger foregik på den måde, at man sprængte dynamit i et tillavet hul i jorden og herefter målte forplantningens hastighed i de forskellige jordlag på fintfølende seismografer, der var opstillet i forskellige retninger og med forskellige afstande fra sprængstedet. Fra tyske undersøgelser vidste man, at hastigheden igennem kridtlag er 5.500 m pr. sekund, og netop denne forplantningshastighed opnåede man nord for Påby. De seismografiske undersøgelser udvidedes herefter, da man fik et statstilskud i 1934 på kr. 24.000. Hidtil havde undersøgelserne nemlig været bekostet af det selskab, som stod for boringerne ved Sønderborg (»Undergrunden«).

Det var ikke helt uden grund at Victor Madsen valgte netop Harte sogn til borerne efter salt og olie. For allerede i 1496 fortælles, at preusseren Lambret Hermelin havde fået kong Hans' tilladelse til at anlægge en såkaldt saltbrønd mod at aflevere det halve af udbyttet til kongen. I et brev dateret 24. november 1500 fortælles det, at overenskomsten er gyldig.

Selv om Lambret Hermelin brugte henved 1000 rigsdaler på at oprette saltværket, fik han ikke det helt store udbytte, idet han allerede 1505 opgav det. Herefter stod brønden ubemandet indtil 1526, da nogle holstenere fik tilladelse til at genoptage driften. Men til trods for, at der denne gang blev brugt flere penge end i 1496, synes man ikke at have fået noget egentlig udbytte. Det gjorde man til gengæld i 1570'erne, da lensregnskaberne påviser, at en saltmølle var i gang.

Den såkaldte »saltgrøft« har ligget mellem Stallerup sø og Grønsø på Kirkedalgårds mark i Harte. I 1908 høres igen om saltet i Harte, da en mand i Påby, som boede på matr.nr. 30, beklagede sig over, at vandet i hans brønd smagte salt. Om dette berettede kæmner og amatørarkæolog I. O. Brandorff i 1917:

»Under et møde, jeg som medlem af vandværksudvalget deltog i, kom ejeren af matr.nr. 30 af Harte, boelsmand Foged til stede og beklagede sig over, at kommunen ved det omtalte brøndanlæg havde afskåret en ledning, der fra et væld i bakken (ved kirken) førte drikkevand til hans ejendom, en ledning hvorpå han imidlertid ikke havde tinglig adkomst. Jeg udtalte til ham min forundring over, at der bygges en bolig, uden at man sørger for, at der er en brønd til vandforsyning. Han svarede, at han vel havde en brønd, men vandet var salt!

En foretagen smagsprøve viste, at manden havde ret, vandet var salt!

Nu syntes spørgsmålet om placeringen af saltkilden at være løst. Foged viste mig samtidigt, at der i engen nedenfor var nedrammet en del svære ege-

pæle, der stod nogle over og nogle under daglig vande i forskellige grupper, hvilket kunne tyde på, at de var fra et bygningsværk.«

Brandorff havde hermed fundet den over 400 år gamle saltmøllerende.

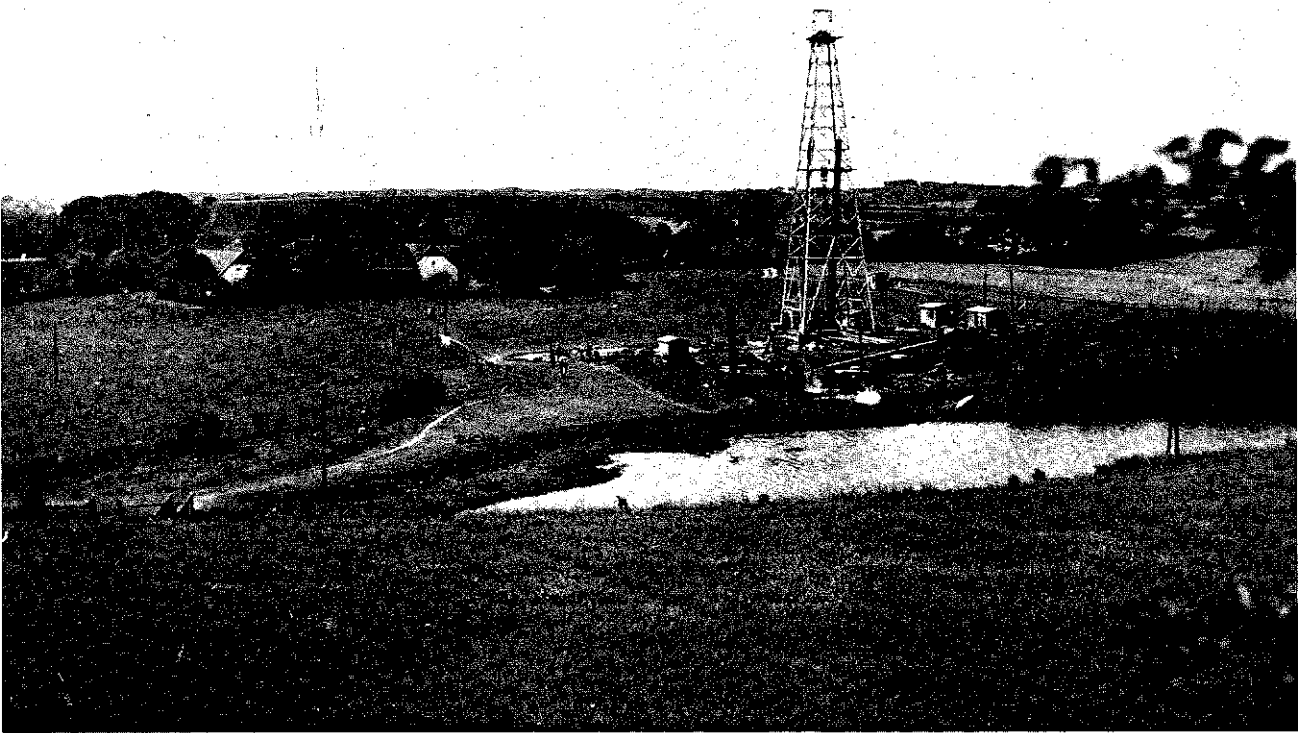
Ved senere prøveboringer fandtes igen saltvand på matr.nr. 30. Man kunne herefter konkludere, at der var lavet en »saltvandskanal« i egeplanker, startende ved det nævnte sted ved Stallerup sø og herefter ledt ind gennem Kolding ådal, en strækning på cirka 4 km, et imponerende bygningsværk. Det kunne i dag være spændende at gøre Brandorffs arbejde færdigt — der er ingen tvivl om, at der ville kunne findes yderligere rester af saltplankekanalen.

Årsagen til at man ledte vandet til saltmøllestedet i Alpedalen var, at dette vand som sagt var saltholdigt, og at man ville have så stor en produktion som muligt, og dette på et centralt beliggende sted. Harte lå for langt væk fra byen.

Ravlins borer i Harte

Man havde gerne set, at det var danske økonomiske interesser, der stod bag efterforskningen efter råstoffer i den danske undergrund, men da det ikke lykkedes at skabe den nødvendige økonomi bag dette, kom man i forbindelse med amerikaneren Fred. F. Ravlin. Han fik i januar 1935 af statsministeriet tilladelse til at foretage efterforskning efter råstoffer i to år i hele Danmark bortset fra Færøerne og Grønland. Samtidig gav statsministeriet Ravlin løfte om eneretsbevilling i et tidsrum af 50 år på såvel efterforskning som indvinning af råstoffer, såfremt han blot fandt ét råstof i Danmarks undergrund.

Den første boring i Harte påbegyndtes den 27. juli 1935. Boremetoden var den såkaldte »Rotary«, dvs. borer, hvor boret drejes rundt ved hjælp af dampmaskiner. Dampen leveredes af to gamle lokomotiver, men udvidedes i 1937 med endnu en kedel.

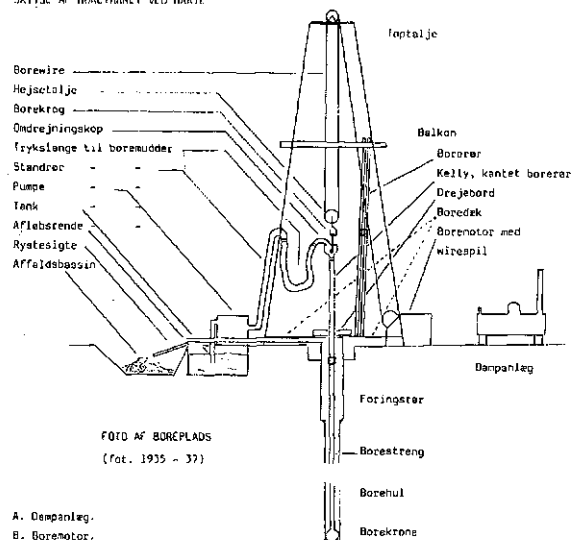
Borelejren i Paaby. Billedet er taget sommeren 1935 ved Paaby I-boringen. Skuret længst til højre var Mr. Ravlins. Ved siden af var materiale-skuret og bag boretårnet gemmer sig arbejdernes skur. Bag lokomotivkedlen var geologernes skur.

Selve borepladsen bestod af boretårnet, som var cirka 30 meter højt, de tre lokomotivkedler og 4 skure til ophold for personale, geologer og boremateriellet. Borestammen bestod af sammenskruede cylindriske borerør af stål, der hver var 9,14 meter (30 eng. fod) lang og 11,3 cm i diameter — og i dens nederste ende var fastgjort et skærehoved. Der anvendtes forskellige skærehoveder alt efter hårdheden af det lag, man gennemboede. De to hovedtyper kaldtes Fiskehaleboret

og Kerneboret.

Borestammen var foroven fastgjort til et firkantet stålør, der igen var ophængt med en stålwire i en talje i boretårnet. Ved hjælp af et spil kunne borestammen således sænkes og løftes. I boretårnet var der en platform, i hvis midte et drivhjul var anbragt. Det var dette drivhjul, som drejede selve borestammen rundt. Når det øverste af borestammen var i bund, påsattes et nyt borerør. For at afkøle boret og bringe det affræsedede

SKITSE AF BORETÅRNET VED HARTE

FOT AF BOREPLADS
(fot. 1935 - 37)

- A. Dampanlæg.
- B. Boremotor.
- C. Fra toppen af tårnet.
 - Boredæk med drejebord med Kelly-gennemføring.
- D. Fra toppen af tårnet. Afløbende og boreuddragspumpe.
- E. Boreplads med tårn. f.f. Ravlins skur til højre, geologskur og materielskur til venstre.
- F. Boremudderpumpe og geologskur.
- G. Fiskehulborekrone, klar til boring.
- H. Til venstre en kerneborekrone, til højre rulløjemøler.
- I. Rystesigte, hvor boremudder skilles fra bjergartsfragmenter.
- J. Boredæk med wirenspil og drejebord med Kelly-borerør.

Skitse af boretårnet ved Harte. Udarbejdet af DGÜ.

materiale op til overfladen blev vand blandet med ler og presset gennem en slange ned gennem borerøret og herfra ledt ud ved fræseren nederst i borehullet. På grund af skyllemuddrets tryk blev alt gennemboret materiale ført op uden for borestammen og herefter siet ved overfladen.

I foråret 1936 fik man nyt boremateriale, bl.a. en »klippe-fræser«, som bestod af 4 tandhjul, der gnavede kridtlaget væk. Mellem fræsehjulene sad et lille bor, som kunne skære en prøve løs, og denne kunne så trækkes op uden at man behøvede at tage hele borerøret op.

Den anden forbedring var et filtreringsapparat, der automatisk sieede gennemboret materiale fra.

For at afstive borehullet var anbragt såkaldte forerør, så man var sikker på, at borehullet ikke styrtede sammen. Da den første boring kaldet »Paaby I« blev opgivet i 791 meters dybde, fordi borestammen satte sig fast, forsøgte man at få forerørene op, men dette lykkedes ikke, idet ca. 155 meter (fra 525 m til 680 m dybde) sad så godt fast, at man måtte lade det sidde i borehullet. Dette stykke sidder stadig i borehullet!

Efter at man opgav »Paaby II« i efteråret 1937, forsøgte man også at få forerørene op fra denne boring. Dette lykkedes også kun delvis, idet flere af rørene var så fastgroede, at man måtte lade dem sidde. Hvor mange rør, der endnu sidder i borehullet i Paaby II, vides ikke med nøjagtighed.

Den første boring (Paaby I) påbegyndtes den 27. juli 1935 og efter boring i efteråret 1935 og foråret 1936 afsluttedes den i juli måned 1936. Arbejdet lå stille i vinterperioden, dvs. november, december og januar 1935/36. Ifølge koncessionen måtte arbejdet kun ligge stille i 3 måneder og man var derfor tvunget til at gå i gang allerede den 12. februar 1936 — og da lå der stadig meterhøj sne, hvilket naturligvis generede arbejdet væsentligt.

Paaby I sluttede på grund af »tekniske problemer«, da man var nået 791 meter ned i undergrunden. Samtidig forsvandt den amerikanske boremeister Mr. Brown fra Harte. Hvorfor Paaby I afsluttedes er aldrig undersøgt til bunds, men borestammen havde åbenbart sat sig så godt fast, at en fortsættelse var umulig.

Den anden boring (Paaby II) påbegyndtes den 2. september 1936, denne gang 30 meter længere mod vest. Arbejdet gik rimelig godt og heldet var med Ravlin, da man den 13. november 1936 fandt en saltkærne i cirka 958 meters dybde. Sidste boredag i 1936 var den 14. november, altså dagen efter saltfundet, hvilket naturligvis synes ret besynderligt.

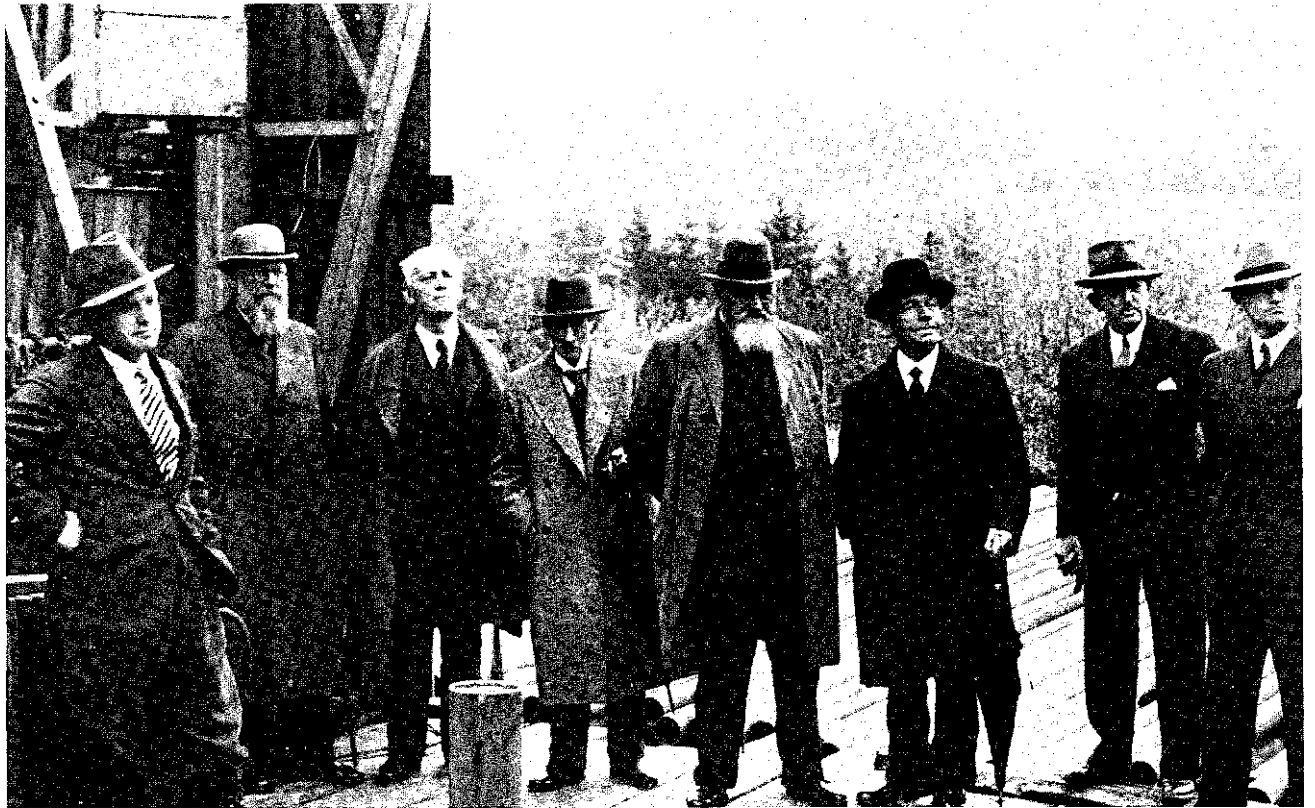
Den 20. november 1936 tog Ravlin tilbage til USA

Hele staben samlet til fotografering (1936/37). Fra venstre Karl Østman, den svenske boremester Remahl, Terkel Knudsen, Alminde, Fred F. Rawling, Harald Riis, Kolding, maskinmester Ejner Olsen, Hilmer Ødum (tilsynsførende fra DGU) og Hans Kraft, Kolding.

med en prøvekuvert og heri blandt andet halvdelen af saltkærnen, der senere udløste koncessionen på undergrunden i Danmark. Kufferten var lavet af Karetmager Sigurd Madsen, Harte, på bestilling af Mr. Ravlin dagen efter saltfundet.

Der var naturligvis efter saltfundet stor optimisme. Man ønskede et saltværk placeret ved Kolding Havn, og byrådet afsatte penge til byggeriet. Folk strømmede til Harte for at betragte eventyret, og man oplevede en stemning, som kunne minde om de glade

Pressefoto fra »Mineudvalgets« besøg i borelejren den 17. maj 1937. Fra venstre ses Karl Østman og Th. Stauning. I midten med skæg ses Koldings borgmester Knud Hansen.

guldgraverdage i Amerika. På en god dag kom cirka 3.000 mennesker til borestedet. Man regnede med, at borehullet inden længe ikke kun ville give salt, men sprøjte den værdifulde olie op, og landet ville være særdeles godt hjulpet økonomisk!

Den anden halvdel af saltkærnen blev overdraget til DGU og bragt med til København for nærmere undersøgelser. Senere i forbindelse med de politimæs-

sige efterforskninger i sagen (se nedenfor), blev den videregivet politiet i København. Men det er ikke lykkedes at genfinde den igen her i 1988. Hvor saltkærnen er nu, må betragtes som et åbent spørgsmål!

Boringen Paaby II genoptoges i foråret 1937, men standsedes ret pludseligt den 14. august 1937. Man var da nået ned i 1096 meters dybde og de fleste eksperter mente, at der kun var ringe mulighed for at finde flere

minerale. Ravlin besluttede at flytte sit boremateriel til Vendsyssel. Det var svenske geologer, der foretog de afsluttende undersøgelser i Harte og den 31. december 1937 var Harteboringen officielt afsluttet. Olieeventyret var slut.

Mændene bag boringen

Under borearbejdet var der beskæftiget mindst 8 mand ad gangen. Desuden var et par mand ansat til at gå vagt om natten og om søndagen. Alle medarbejdere var aflønnet af Ravlins selskab Danish American Prospecting Company A/S.

Chef og den økonomiske bagmand var Frederik Franklin Ravlin, som var født i Chicago i 1895 og uddannet som ingeniør. Han havde også studeret jura og arkitektur. Ved afhøringer i 1947 viste det sig, at Ravlin før han kom til Påby kun havde deltaget i én boring nemlig ved Miami i Florida. Således var det ikke rigtigt, at han ved henvendelsen til Statsministeriet om koncession i 1934 havde hævdet, at han var en af de mest benyttede olie-eksperter i USA.

Ravlin boede den første sommer på »Alpedalslyst« — men fra foråret 1936 fik han en lejlighed ved Nørreport i Kolding. Også hans hustru var i Danmark i størstedelen af tiden.

Næstkommanderende og initiativtager til boringerne var Karl Østman (tidligere Jensen), der var født i 1903 på Jegindø ved Mors. Han var uddannet som ingeniør i Odense og rejste i 1927 til Java, hvor han videreuddannede sig som olieingeniør hos Royal Dutch (Shell). I 1933 rejste Østman til USA; og det var her han stødte på Fred. F. Ravlin, som ret hurtigt blev interesseret i at forestå borearbejdet i Danmark. Østman var Ravlins nærmeste medarbejder og det var Østman, som forestod borearbejdet sammen med boremesteren, når Ravlin ikke var på borestedet.

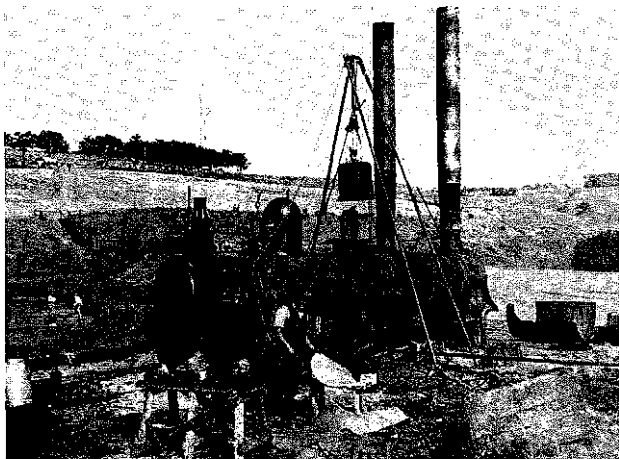
Der eksisterede en aftale mellem Østman og Ravlin om en provision på 4% af salgsprisen for de råstoffer,

To af hovedpersonerne bag boringerne i Harte. Til venstre direktøren for DGU, Victor Madsen, som fik boringerne i gang, og til højre Fred F. Ravlin.

der blev produceret af Ravlin i Danmark. Efter boringerne blev Karl Østman meddirektør i DAP CO A/S danske afd.

Mens boringerne stod på, boede Karl Østman i et hus, hvor nu motorvejen mellem Kolding og Christiansfeld ligger. Husets navn var »BO« og han havde sin kone og sit lille barn med under det lange ophold i Harte.

De to damplokomotiver. Vejen til venstre er den gamle hovedvej mellem Kolding og Esbjerg. Billedet stammer formentlig fra sommeren 1936, da man er ved at montere den nye kedel.

Den første boremester Mr. Brown rejste i sommeren 1936. Han afløstes af svenskeren Steen Otto Christian Remahl, der igennem 9 år havde arbejdet i USA, heraf de seneste 5-6 år som boremester ved »Standard Oil«. Remahl blev antaget den 6. august 1936 og havde den første tid ofte en arbejdsdag på 16-18 timer i døgnet, hvilket han ikke altid var lige tilfreds med. I maj 1937 kom Remahl i klemme i spillet og måtte indlægges på sygehuset. Først 4 år efter denne ulykke genvandt Remahl sin arbejdsdygtighed. I hans sted antoges en Mr. Jennings, som sandsynligvis var hentet hertil fra USA; men han blev hurtigt træt af jobbet, så kort tid efter blev Hr. Grundahl ansat som boremester. Hr. Grundahl fortsatte i DAP CO selskabet også efter Paaby II's afslutning.

At være borearbejder var meget hårdt arbejde — og alle var nødsaget til at fungere som en brik i et pusle-

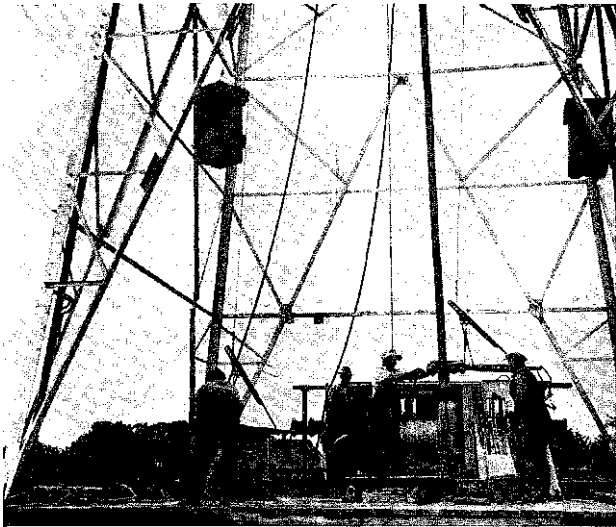
spil, dvs. alle skulle vide, hvad der skulle gøres og hvornår. Stemningen var »amerikansk« og man måtte være indstillet på lidt af hvert i borelejren. Arbejdstiden sluttede som regel først ved 19-20 tiden, idet selve borekærnen først blev taget op ved 18-tiden. Få gange er der også blevet arbejdet om natten; det skete kun, når man var kommet godt igang og ikke på grund af tidsspilde ønskede at starte forfra dagen efter. Bemærkelsesværdigt er det, at man 3-4 dage før fundet af saltkærnen borede om natten. Iøvrigt var disse natboringer meget generende for Hartes befolkning, idet larmen fra kedlerne og rystelserne fra borets snurren ofte spolerede nattesøvnen.

Østmans påstande om svindel

I 1942 kom en af hovedpersonerne ved borerne, Karl Østman, med en bemærkelsesværdig anmeldelse til politiet, som gik ud på, at der skulle have været svindel med i billedet i forbindelse med fundet af saltkærnen den 13. november 1936. Østman fortalte, at Ravlin havde tildannet et stykke stensalt, indkøbt i en materialhandel i Odense og herefter kommet den i borekærnen, for om aftenen at tage den ud igen, når borerøret var hejst op. Ravlin havde ifølge Østman også kort tid forinden udtalt, at det var meget normalt, at man i Amerika fik koncessionsrettigheder ved at lægge et mineral i borerøret eller »to salt the well«, som Ravlin udtrykte det til Østman.

Politiet gik herefter igang med de nærmere undersøgelser omkring saltfundet. Men tyskernes tilstedeværelse i landet gjorde arbejdsbetingelserne vanskelige og i 1943 blev sagen helt stoppet.

Da sagen blev genoptaget i januar 1946 kom Karl Østman med en helt ny forklaring. Han sagde, at han i 1942 havde følt sig presset til at lyve om fundet, for at tyskerne ikke skulle begynde yderligere borer og måske derved støde på værdifulde fund. Karl Østman var efter hans eget udsagn blevet presset til løgnehisto-

Arbejderne i færd med at påsætte nyt borerør. Boremester Brown ses som nr. 2 fra venstre.

rien af daværende minister Gunnar Larsen og Th. Junker, der var direktør for Århus Oliemølle. Begge havde økonomiske interesser i forbindelse med olieboringer m.v. herhjemme, idet de sammen havde oprettet »Vendsyssel Naturgaskompagni«. Da disse nye oplysninger kom frem, anså regeringen det for nødvendigt at få de faktiske forhold omkring saltfundet undersøgt påny.

I slutningen af januar 1946 nedsattes derfor en undersøgelseskommission, bestående af førende geologer og repræsentanter for regeringen og politiet. Dette udvalg, der var nedsat af Ministeriet for Off. Arbejder, afhørte alle implicerede parter.

Under disse afhøringer dukkede den prøvekuffert op, som Ravlin havde taget med til USA, men det fatale saltstykke var efter Ravlins udsagn i mellemtiden gået til, da man havde foretaget forskellige vægtfylde-

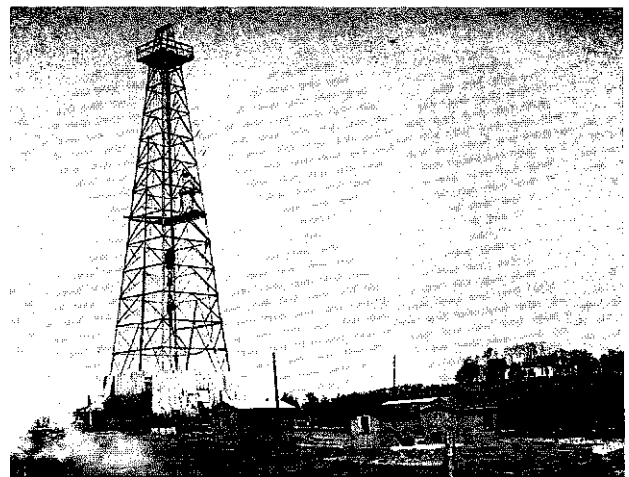
forsøg og saltet derved var blevet så porøst og opløst, at det ikke længere kunne »hænge sammen«.

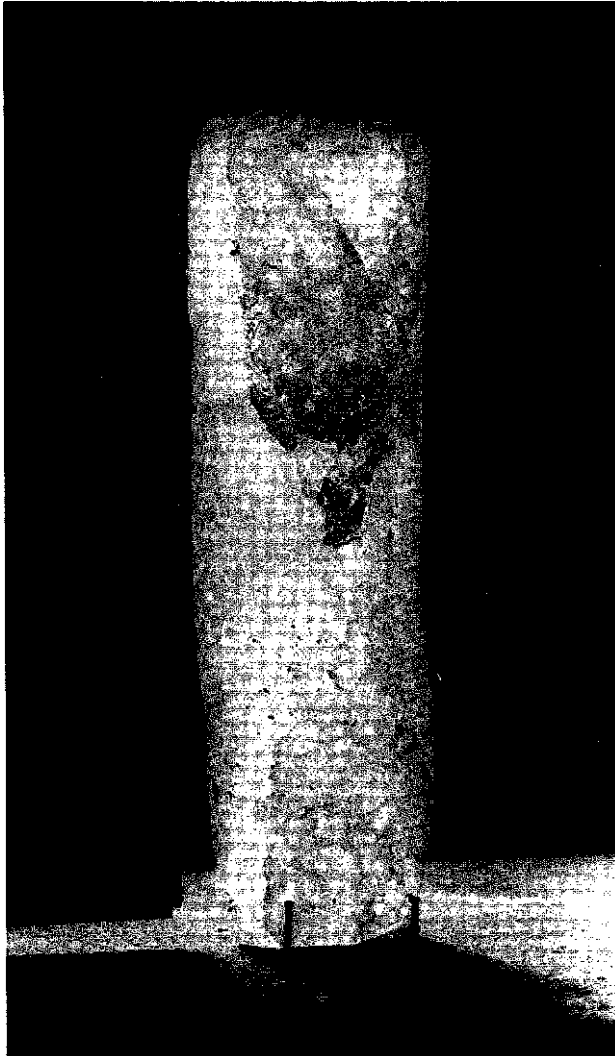
Det viste sig senere at være rigtigt efter vidneudsagn at dømme. Udvalget afholdt 172 møder og først efter knap to år kom man med den endelige afklaring!

Under afhøringerne af Østman fortalte han, at både Th. Juncker og Gunnar Larsen havde været yderst interesserede i at få koncessionen over på danske hænder og som Østman sagde: »Man forsøgte på alle måder at ramme Ravlin både under og umiddelbart efter boringerne. Da så tyskerne var i landet, så man muligheden for overdragelsen af koncessionen ved at presse mig og fortælle, at jeg ville komme på den sorte liste, hvis jeg ikke fortalte historien!«

Bemærkelsesværdigt er det, at ikke én geolog og tilsynsførende før Østmans nye forklaringer havde tvivlet på saltfundets ægthed — tværtimod blev koncessionen udvidet i foråret 1937 til en mere gunstig aftale for Ravlin.

Borelejren set fra syd/øst. Harte Kirke skimtes i baggrunden. Billedet er taget i foråret 1937.

Den fatale saltkærne. Billedet er taget af politiet og brugtes som bevismateriale i sagen.

Dommen

Olieeventyret i Harte slutter med udvalgets konklusion dateret den 9. august 1948 og med følgende ordlyd:

»Udvalget må hævde som opfattelse, at det ved Ravlins boring den nævnte dag (13. nov. 1936) fremkomne saltstykke IKKE hidrører fra Harte, og at Ravlin har begået et bedrageri over for den danske stat ved opnåelse af den koncession, at påberåbe sig saltstykket, som en fra undergrunden ved Harte hidrørende borekærne!«

Under kommissionsarbejdet tilbød Ravlin at komme til Danmark for at »bevise sin uskyld«, men dette var man ikke interesseret i, og hverken Ravlin eller Østman er siden blevet dømt for dette påståede bedrageri!

Den rigtige sammenhæng i hele undergrundsmysteriet kommer nok ikke til overfladen. Sagen blev efter min mening »politisk« med alle de komplikationer, det medfører.